

زبان مازندرانی (طبری)
توصیف زبان شناختی
(تحقیقی میدانی - اطلس زبانی)

نگارنده:

دکتر فردوس آقاگل زاده

سرشناسه: آقاگل زاده، فردوس، ۱۳۲۰ -

عنوان و نام پدیدآور: زبان مازندرانی (طبری) توصیف زبان‌شناختی (تحقیقی میدانی - اطلس زبانی) / نگارنده فردوس آقاگل زاده.

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر آثار علمی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۳۵۰ ص.: جدول، نمودار.

فروست: مرکز نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس؛ شماره انتشار ۱۹۱.

شابک: 978-600-7589-15-1

وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا

یادداشت: واژه‌نامه.

یادداشت: کتابنامه: ص. [۳۲۱] - ۳۲۸.

یادداشت: نمایه.

موضوع: مازندرانی

موضوع: مازندرانی - ریشه‌شناسی

موضوع: مازندرانی - دستور

شماره: افزوده: دانشگاه تربیت مدرس. مرکز نشر آثار علمی

بندی کنگره: ۱۳۹۴ / ۲۱۷ / PIR۳۲۶۹

ده‌بندی دیویی: خ/۴۹۴

ساز: کتابشناسی ملی: ۴۰۵۸۵۸۲

زبان مازندرانی (طبری) توصیف زبان‌شناختی (تحقیقی میدانی - اطلس زبانی)

نگارنده: فردوس آقاگل زاده

ویراستار: دبیبی و فنی: آرما فروهی

طرح جلد: رنج

صفحه‌آرایی: آرما

ناشر: مرکز نشر آثار علمی دانشگاه تربیت مدرس

شماره انتشار: ۱۹۱

شماره پیاپی: ۲۱۸

تاریخ انتشار: ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰

ISBN: 978-600-7589-15-1

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۵۸۹-۱۵-۱

نوبت چاپ: اول

کارشناس اجرایی: فریبا کرمانی

ناظر چاپ: مصطفی جانجانی

لیتوگرافی: ایران گرافیک

چاپ و صحافی: کتاب شمس

مرکز پخش: تقاطع بزرگراه‌های آل‌احمد و دکتر چمران،

دانشگاه تربیت مدرس، مرکز نشر آثار علمی، صندوق پستی: ۱۴۱۱۵-۳۱۸

تلفن: ۸۲۸۸۳۰۹۶

دورنگار: ۸۲۸۸۳۰۳۲

بها: ۲۲۰۰۰ ریال

صحت مطالب کتاب بر عهده نگارنده است.

فهرست مطالب

ز	پیشگفتار نهم نده
۱	بخش اول: آواشناسی و واج‌شناسی
۳	فصل ۱ کلیات
۳	۱-۱ مقدمه
۴	۱-۱-۱ الگوی گردآوری و صیغه‌های لغات گویش‌ها
۵	۲-۱ مراحل و روش انجام تحقیق
۷	فصل ۲ پیشینه تاریخی، جغرافیایی و ادبی مورد تحقیق
۱۲	۱-۲ شهرستان بابل
۱۳	۲-۲ شهرستان قائم‌شهر
۱۳	۳-۲ شهرستان ساری
۱۴	۴-۲ شهرستان چالوس
۱۴	۵-۲ کلاردشت
۱۵	۶-۲ شهرستان رامسر
۱۷	فصل ۳ مفاهیم نظری
۱۷	۱-۳ زبان، دو زبانی
۲۴	۲-۳ مفاهیم نظری آواشناسی و واج‌شناسی
۲۵	۳-۳ ۱-۲ آواشناسی و واج‌شناسی

زبان مازندرانی (طبری) توصیف زبان‌شناختی ...

فصل ۴ طبقه‌بندی و توصیف آواهای زبان مازندرانی (مناطق ششگانه مورد تحقیق) ۳۱

۳۱-۱ مقدمه ۳۱

۳۱-۲ فرایند ۳۱

۳۲-۳ هم‌خوان‌ها و واکه‌ها ۳۲

۳۳-۱-۳ واکه‌ها و هم‌خوان‌های زبان مازندرانی ۳۳

۴۰-۲-۳ نقش آوایی و معنایی «شوا، واکه میانی خشتی» در زبان مازندرانی ۴۰

۵۱-۴ نتیجه ۵۱

۵۳-۵ توصیف هم‌خوان‌های زبان مازندرانی ۵۳

۷۸-۶ فرایندهای واجی ۷۸

۹۰-۶ جمع ۹۰

بخش دوم: صرف و اسامی ۹۱

فصل ۵ ساختمان واژه ۹۳

۹۳-۱-۵ مقدمه ۹۳

۹۵-۲-۵ صرف (ساخت‌واژه) ۹۵

۹۶-۱-۲-۵ ساخت واژه ساده ۹۶

۱۰۱-۲-۲-۵ ساخت‌واژه مشتق ۱۰۱

۱۰۱-۲-۲-۵ پیشوندها ۱۰۱

۱۰۴-۲-۲-۵ پسوندها ۱۰۴

۱۰۸-۳-۵ انواع کلمه: اسم، ضمیر، صفت، فعل، قید، صوت (شبه جمع)، حرف ۱۰۸

۱۰۸-۱-۳-۵ اسم در زبان مازندرانی ۱۰۸

۱۱۷-۲-۳-۵ ضمایر در لهجه کلاردشتی ۱۱۷

۱۱۹-۳-۳-۵ ضمایر در لهجه چالوسی ۱۱۹

۱۲۰-۴-۳-۵ ضمیر در لهجه رامسری ۱۲۰

۱۲۳-۵-۳-۵ ضمایر در لهجه بابلی ۱۲۳

۱۲۵-۶-۳-۵ ضمایر در لهجه قائم‌شهری ۱۲۵

فهرست مطالب

۱۲۸	۷-۳-۵ ضمایر در لهجه ساروی
۱۳۵	۴-۵ پیشوند مصدری (مصدری) و صرف افعال
۱۴۴	۱-۴-۵ صرف افعال در لهجه چالوسی
۱۴۷	۲-۴-۵ صرف افعال در لهجه رامسری
۱۴۸	۳-۴-۵ صرف چند فعل در لهجه بابلی
۱۵۰	۴-۴-۵ نمونه صرف فعل در لهجه قائمشهری
۱۵۳	۴-۵ نمونه صرف افعال در لهجه ساروی
۱۵۵	۶-۴-۵ افعال مرکب
۱۵۶	۵-۵ صفت
۱۶۱	۶-۵ اعداد
۱۶۴	۷-۵ قید
۱۶۵	۱-۷-۵ انواع قید از نظر نحوی
۱۶۷	۲-۷-۵ انواع قید از نظر ساخت
۱۶۸	۸-۵ حروف در زبان مازندرانی
۱۶۸	۱-۸-۵ حروف اضافه
۱۷۱	۹-۵ حرف ربط
۱۷۱	۱-۹-۵ نمونه‌هایی از حروف ربط در کلاردشتی
۱۷۲	۲-۹-۵ حروف ربط در چالوسی
۱۷۲	۳-۹-۵ نمونه‌هایی از حروف ربط در لهجه رامسری
۱۷۳	۴-۹-۵ حروف ربط در لهجه بابلی
۱۷۴	۵-۹-۵ نمونه‌هایی از حروف ربط در لهجه قائمشهری
۱۷۵	۶-۹-۵ کاربرد برخی از حروف ربط در لهجه ساروی
۱۷۶	۱۰-۵ نتیجه
۱۷۹	بخش سوم: نحو (دستور)
۱۷۹	فصل ۶ نحو (دستور)

زبان مازندرانی (طبری) توصیف زبان‌شناختی ...

۱۷۹	.....	۱-۶ مقدمه
۱۸۲	.....	۲-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه رامسری
۱۹۲	.....	۳-۶ انواع جمله از لحاظ وجه
۱۹۴	.....	۴-۶ انواع جمله از لحاظ ساختمان (بر مبنای تعداد فعل)
۱۹۸	.....	۵-۶ جمله مثبت و منفی در لهجه رامسری
۱۹۸	.....	۶-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه کلاردشتی
۲۰۶	.....	۷-۶ انواع جمله از لحاظ وجه
۲۰۸	.....	۸-۶ انواع جمله از لحاظ ساختمان (بر مبنای تعداد فعل)
۲۱۱	.....	۹-۶ جملات مثبت و منفی
۲۱۱	.....	۱۰-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه چالوسی
۲۱۸	.....	۱۱-۶ انواع جمله از نظر وجه
۲۲۰	.....	۱۲-۶ انواع جمله از نظر ساختمان (بر مبنای تعداد فعل)
۲۲۳	.....	۱۳-۶ جملات مثبت و منفی
۲۲۳	.....	۱۳-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه ابله
۲۳۲	.....	۱۴-۶ انواع جمله از نظر وجه
۲۳۵	.....	۱۵-۶ انواع جمله از نظر ساختمان (تعداد فعل)
۲۳۸	.....	۱۶-۶ جملات مثبت و منفی
۲۳۸	.....	۱۷-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه قائم‌شهری
۲۴۷	.....	۱۸-۶ انواع جمله از نظر وجه
۲۴۹	.....	۱۹-۶ انواع جمله از نظر ساختمان (تعداد فعل)
۲۵۳	.....	۲۰-۶ جملات مثبت و منفی
۲۵۴	.....	۲۱-۶ بررسی ساخت‌های نحوی لهجه ساروی
۲۶۲	.....	۲۲-۶ انواع جمله از نظر وجه
۲۶۶	.....	۲۳-۶ انواع جمله از نظر ساختمان (تعداد فعل)
۲۶۹	.....	۲۴-۶ جملات مثبت و منفی
۲۷۰	.....	۲۵-۶ نتیجه

فهرست مطالب

بخش چهارم: نقشه زبان شناختی	۲۷۱
فصل ۷ اطلس زبانی (قسمت اول) طبقه‌بندی، مقایسه و تمایز داده‌های اطلس زبانی ...	۲۷۳
۱-۷ مقدمه	۲۷۳
۲-۷ مقایسه و تمایز آوایی و واجی هم‌خوان‌ها و واژه‌ها	۲۷۴
۳-۷ تفاوت‌ها و تمایزات لهجه‌ای آوایی و واجی	۲۷۳
۴-۷ مقایسه مقوله‌های ساخت‌واژی مناطق مورد تحقیق	۲۷۸
۵-۷ مقایسه مقوله‌های نحوی مناطق مورد تحقیق	۲۸۷
۶-۷ نتیجه	۲۹۰
فصل ۸ اطلس زبانی (قسمت دوم)	۲۹۷
۱-۸ اطلس زبانی	۲۹۷

www.ketab.ir

پیشگفتار نگارنده

زبان بخش از حیات انسان و از ویژگی‌های مختص نوع بشر است. پس فارغ از جنبه‌های تاریخی آن به خودی خود، ارزش اندیشیدن و شناختن دارد. زبان موهبتی است الهی که به انسان اعطا شده است. در سوره مبارکه الرحمن از قرآن کریم آمده است خداوند انسان را آفرید ... و به او بیان (قوه نطق) آموخت. با این نگاه زبان پدیده‌ای فطری و ذاتی است و در بدو تولد با انسان همراه است. رویکرد زبان‌شناختی زایشی (چامسکیایی) به زبان نیز از نوع فطری یا ذاتی است. این قوه نطق یا زبان یکی از پدیده‌های پیچیده و پر رمز و راز آفرینش انسان را به شناخت، توصیف و حفظ و بهره‌برداری مناسب خود فرا می‌خواند و یک نشانه‌هایی است که تدبیر و تفکر در آن همچون سایر نشانه‌ها و آیات دیگر آفرینش است. «از نشانه‌های او (خداوند) آفرینش آسمان‌ها و زمین و تفاوت زبان‌ها و رنگ‌های شماست. در این نشانه‌هایی است برای دانشمندان، (قرآن کریم، سوره روم، آیه ۲۲)». از نگاه دیگر، زبان نوعی رفتار اجتماعی و ابزار ارتباط است. این رویکرد زبان‌شناسان نقش‌گراست. انسان مدنی‌الطبع برای رفع مشکلات زندگی و شیرین‌تر کردن لحظه‌های آن به زبان نیاز ضروری دارد. زبان از این نظر نیز خواه در سطح خرد (ارتباط دو نفره با یکدیگر)، خواه در سطح کلان (ارتباط جمعی، درک و فهم آرا و اندیشه و سنن یکدیگر) و ارتباط نسل‌ها برای انتقال دانش از گذشتگان به ما و از ما به آیندگان مختص نوع بشر است و هر قوم و ملتی زبانی مختص به خود دارد که در درون یک زبان واحد تنوعات گویشی و لهجه‌ای فراوان

---

۱. مِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخَلْقَ الَّذِي أَسْخَرَكُمْ وَالَّذِي أَنْعَمَ عَلَيْكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ

دیده می‌شود که هر زبان و زبان و لهجه‌ای حامل پیام و معنای خاص خود است. از این رو است که هرکس با زبان و لهجه مادری خود بهتر و شیرین‌تر و آسان‌تر و دلچسب‌تر می‌تواند به ایجاد ارتباط و انتقال پیام مؤثر مبادرت ورزد. زبان هر قومی هویت و کارت شناسایی منی و قومی اوست. در سطح فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی، سازمان یونسکو نیز روز بیست و پنجم فوریه هر سال را روز زبان مادری برای تقویت و حفظ زبان‌ها اعلان کرده است. گزاره نبود که در یونان باستان برای مقابله با دشمنان وارد با شعار «خون، نژاد و زبان» یونانی به عنوان عامل انسجام ملی و وحدت بهره می‌جستند. دهه ۱۹۵۰ سال است که تمام کشورهای پیشرفته به عنوان یک نیاز ملی تحقیق در زبان خود را محاسبه آغاز و به توصیف و تحلیل زبان و ارائه اطلس زبانی یا نقشه زبان شناختی اقدام کرده‌اند. چنین کشورهایی همانگونه که دارای نقشه و مرزها و تقسیمات سیاسی و ششوی می‌باشند، اطلس زبانی نیز دارند. بنابراین با هر نگاه و تفکری خواه با نگاه تعلقات ملی و دینی و خواه قومی و نژادی، در یک کلام نگاه انسانی تحقیق و بررسی همه زبان‌ها را مخصوص آن دسته از زبان‌ها و گویش‌هایی که در معرض نابودی هستند، از اولویت تحقیق بی‌غوردارند. تحقیق در زبان مازندرانی در این اولویت می‌گنجد. از منظر زبان‌شناختی بدستین پیامد ناشی از زوال زبان‌ها و گویش‌ها همانا زوال دانش بشری است. بخش عظیمی از دانش بشری درباره طبیعت و دنیای پیرامونش به‌طور کلی خارج از کتاب‌های علمی، کتبخانه‌ها و پایگاه‌های اطلاعاتی است و تنها می‌توان آنها را در خرده زبان‌ها (زبان‌های محلی) و گویش‌های نانوشته محفوظ در اذهان سخنگویان و گوشوران جستجو نمود. (آقاگل‌زاده و داوری، ۱۳۸۹ به نقل از هارسیون، ۲۰۰۷). هارسیون در این اثر بسیار تأمل برانگیز و گویای خود به نمونه‌هایی بس شگفت‌انگیز از دانش بشری می‌پردازد که در زبان‌های محلی در معرض خطر در سراسر جهان وجود دارد و هم اکنون در آستانه نابودی‌اند. از دست دادن یک زبان به معنای از دست دادن یک فرهنگ، یک سرمایه ملی، فکری و یک اثر هنری است (آقاگل‌زاده و داوری، ۱۳۸۹ به نقل از هارسیون ۲۰۰۷).

مطالعات باستان‌شناسی تأیید می‌کند که دیرینه مازندران به ۹۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح می‌رسد، البته معلوم نیست که پیش از ورود زبان اقوام ایرانی با زبان هندواروپایی، ساکنان منطقه مازندران فعلی که محل سکونت قوم کاسپی‌ها بوده و نام دریای مازندران یا خزر را به اعتبار وجود این قوم، دریای کاسپین می‌نامند، چه زبانی داشته‌اند؛ اما زبان مازندرانی از شاخه زبان‌های ایرانی میانه، (پارتی یا پهلوی اشکانی) می‌باشد که از لحاظ ژنتیک به زبان فارسی باستان بازمی‌گردد. زبان فارسی باستان از زبان‌های هندواروپایی و در نهایت از زبان‌های هند و اروپایی است. از نظر مطالعات رده‌شناسی زبان، زبان مازندرانی یک زبان است، نه گویش و نه لهجه. اما به دلایل عوامل فرازبانی یا فرزبانی از قبیل اطلاق واژه «زبان» به یکی از زبان‌ها در درون کشور، به‌عنوان زبان ملی یعنی زبان فارسی و محدودیت تعداد سخنگویان و محدودیت ادبیات کتبی، در بعضی از نواحی با نامح از واژه گویش مازندرانی به‌جای زبان مازندرانی استفاده می‌شود. چرا که از نظر زبان‌شناسی، گویش تمام ویژگی‌های یک زبان مستقل را دارد با محدودیت‌های فرزبانی مازندران. در این خصوص به نظر زبان‌شناس برجسته ایران استاد بزرگوار جناب آقای دکتر محمد دبیرمقدم در کتاب وزین «رده‌شناسی زبان‌های ایرانی» (۱۳۹۲، جلد ۱، ص ۲۵-۲۲) ارجاع می‌دهم که «سمنانی، لری، گیلکی، مازندرانی، کردی سورانی، کردی کرمانجی، و فسی، اورامی، لکی، راجی و ... زبان هستند. زبان فارسی زبان رسمی ایران است. دیگر زبان‌های نامبرده شده زبان‌های محلی ایرانند». بدون شک جناب استاد دبیرمقدم در حوزه نحو و رده‌شناسی زبان مرجع بلامنزاعه علمی نزد زبان‌شناسان است.

در مطالعات زبان‌شناختی ما و در جمهوری اسلامی ایران، اگرچه تحقیقات گویش‌شناسی قابل توجهی انجام شده است، که بسیار حایز اهمیت می‌باشند، اما جای تحقیقات برای تهیه اطلس زبانی خالی است. این مهم بیش از همه به عهده محققان، سازمان‌ها و نهادهای آموزشی و پژوهشی است. در واقع تحقیق حاضر قابلیت توسعه و تکمیل در سطح کل کشور را دارد می‌تواند بخشی از یک طرح ملی باشد. این کتاب

زبان مازندرانی (طبری) توصیف زبان‌شناختی ...

شامل چهار بخش اصلی است. با عنایت به این‌که هر بخش به چند فصل و زیرفصل‌های بسیاری تقسیم می‌شود و نیز بین موضوعات فهرست مطالب و بخش مربوطه مطالب بسیار متنوعی مطرح می‌شود.

از همکار فرهیخته و محقق توانا و مشوقم جناب آقای دکتر جواد نیستانی، که در تهیه و تدوین اطلاعات تاریخی، باستان‌شناسی این اثر کمک کارم بوده‌اند و در مرحله چاپ نیز نهایت دقت علمی و روش تحقیق را اعمال نموده‌اند، صمیمانه متشکرم و از معاونت محترم پژوهشی دانشگاه همکار گرامی جناب آقای دکتر فتح‌اللهی و نیز از همکاران دانش دوست زیر مجموعه مدیریت محترم نشر دانشگاه، سرکار خانم‌ها آتوما فروهی و فریبا کرمانی سپاسگزارم.

از زبان‌شناسانی که در گردآوری و ثبت داده‌ها رنج سفر بر خود هموار نمودند و در کار میدانی برای جمع‌آوری داده‌های تنوعات لهجه‌ای زبان مازندرانی از مناطق سی‌گانه تحقیق برای مصاحبه با سخنوران محترم بومی یاریگر اینجانب بوده‌اند، تشکر می‌نمایم. این عزیزان عبارتند از:

فایزه فرازنده‌پور، مریضه مسلمی، فتخارسادات هاشمی، فاطمه زهرا قنبری گشتلی، زهرا عارف‌نیا، نیلوفر رضوانی.

بدین وسیله از سخنگویان محترم که وقت زری را اسبودانه جهت ارائه اطلاعات زبانی در مرحله گردآوری اطلاعات زبانی و لهجه‌ای اختصاص داده و همکاری صمیمانه‌ای کرده‌اند، تشکر می‌کنم که اسامی‌شان به شرح ذیل درج شده است.

۱- از شهرستان ساری و روستاهای اطراف:

- ۵۵ ساله - خانم ثریا اسلامی
- ۵۲ ساله - آقای خلیل خزانلی
- ۴۶ ساله - خانم عشرت زکریایی
- ۵۲ ساله - خانم عزت موسوی